

SHASHMAQOM VA MILLIY ESTRADA YO'NALISHIGA SUN'IY INTELLEKTNING IJOBIY VA SALBIY TA'SIRI.

Raxmonova Dilshoda Nusratovna

Termiz davlat universiteti San'at va ishtimoiy ish fakulteti

Musiqa ta'limi katta o'qituvchisi

rahmanova@tersu.uz

Jumanazarova Iroda To'rayevna

Termiz davlat universiteti San'at va ishtimoiy ish fakulteti

Musiqa ta'limi kafedrası Vokal san'ati: an'anaviy xonandalik

yo'nalishi 3-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada musiqaning inson ruhiyati va jismoniy holatiga ta'siri, milliy merosimiz bo'lmish Shashmaqom va o'zbek milliy estrada san'atining shakllanish tarixi tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalar, xususan, sun'iy intellekt (SI) tizimlarining ushbu ikki yo'nalishga ko'rsatayotgan ijobiy va salbiy ta'sirlari, etik muammolari yoritilgan.

KIRISH

Musiqa - insonning ichki kechinmalari va his-tuyg'ularini aks ettira oladigan ritm, ohang, garmoniya hamda kuylar majmuidir. Tarixdan ma'lumki, musiqiy terapiya inson organizmidagi ko'plab ruhiy va jismoniy xastaliklarni bartaraf etish xususiyatiga ega. Qadimgi dunyo va Sharq mutafakkirlari ushbu fenomenning ilmiy asoslarini yaratganlar.

Xususan, antik davr olimi Pifagor (miloddan avvalgi VI asr) tariqda musiqaning inson jismoniy va ruhiy holatiga ta'sirini ilmiy o'rgangan birinchi yunon faylasufi hisoblanadi. U musiqiy ritm va ohanglar yordamida aqliy kuchlar uyg'unligini tiklash hamda tushkunlikni (depressiyani) davolash mumkinligini ko'rsatgan. Keyinchalik, Sharq renessansi allomalari Abu Nasr Farobiy va Abu Ali ibn Sino ham musiqaning tibbiy va psixologik xususiyatlarini chuqur tadqiq etib, muayyan kuylarning inson kayfiyati va a'zolariga ta'sirini tasvirlab berganlar

Inson ruhiyatiga ulkan ta'sir ko'rsatuvchi musiqiy merosimizdan biri - Shashmaqomdir. Fors-tojik tillaridan olingan bo'lib, "shash" - olti, "maqom" - joy, makon, o'rin ma'nolarini anglatadi. Shashmaqom janri asrlar davomida yuksak ijodkorlar va ijrochilar (ustoz-shogird an'anasi) orqali avloddan-avlodga o'tib, bizgacha yetib kelgan so'nmas merosdir. Ushbu janr asosan XVIII asrda Buxoro amirligi saroy muhitida klassik shaklga kirdi va rivojlandi.

Shashmaqom nafaqat O'zbekiston, balki Tojikiston va butun Markaziy Osiyo xalqlarining umummilliy madaniy obidasi hisoblanib, YUNESKOning insoniyat nomoddiy madaniy merosi ro'yxatiga kiritilgan. Ushbu klassik janr ravnaqiga Ota Jalol Nosirov, Hoji Abdulaziz Abdurasulov, Mulla To'ychi Toshmuhamedov,

Rasulqori Mamadaliyev, Fattoxon Mamadaliyev, Orifxon Hotamov va Mahmudjon Tojiboyev kabi buyuk hofiz hamda sozandalar ulkan hissa qo’shganlar.

Musiqi san’atimizning yana bir yirik tarmog’i bo’lgan estrada yo’nalishi o’zbek madaniyatiga XIX asrning ikkinchi yarmida (Chor Rossiyasi davridagi Yevropa konsert jamoalarining gastrollari ta’sirida) kirib kela boshladi. Biroq, milliy estrada mustaqil va professional janr sifatida XX asrning o’rtalarida to’liq shakllandi. O’zbek milliy estradasining o’ziga xosligi shundaki, u G’arb ritmlari bilan birga Shashmaqom, Farg’ona-Toshkent maqom yo’llari, Xorazm maqomlari, katta ashula va dostonchilik elementlarini o’zida uyg’unlashtirdi.

Ushbu janrning professional poydevorini O’zbekiston xalq artisti Botir Zokirov yaratdi. U o’zbek qo’shiqchiligini jahon miqyosiga olib chiqdi va milliy estrada maktabiga asos soldi. Shuningdek, Tamaraxonim va Usta Olim Komilovlar sahna hamda raqs madaniyati orqali estrada taraqqiyotiga birinchilardan bo’lib zamin hozirladilar. Keyingi davrlarda Farruh Zokirov boshchiligidagi “Yalla” ansambli milliy ohanglarni zamonaviy ritmlar bilan mukammal uyg’unlashtirib, o’zbek san’atini dunyoga tanitdi. Nasiba Abdullayeva va Kumush Razzoqova kabi ijodkorlar Botir Zokirov an’alarini davom ettirgan bo’lsa, mustaqillik yillarida Yulduz Usmonova va Ozodbek Nazarbekov kabi xonandalar estrani xalqchil va ommabop darajaga ko’tardilar. Sahna ortida esa Manas Leviyev, Mutavakkil Burhonov, Ikrom Akbarov va Sharif Ramazonov kabi buyuk kompozitorlarning o’lmas asarlari bu taraqqiyotni ta’minladi.

O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 2-dekabrdagi PQ-4908-sonli “O’zbekiston xalq artisti Botir Zokirov tavalludining 85 yilligini keng nishonlash to’g’risida”gi qarori milliy estrada maktablarini rivojlantirish va yuqori malakali mutaxassislar tayyorlashda muhim huquqiy asos bo’ldi.

Bugungi kunda sun’iy intellekt (AI) algoritmlari inson hayotining barcha jabhalariga, jumladan, musiqi industriyasiga ham jadal kirib bormoqda. Shashmaqom o’zining nihoyatda murakkab tuzilishi, chorak tonlari (mikrointervallar) va aruz vazniga asoslanganligi sababli, uzoq vaqt davomida G’arb raqamli algoritmlariga bo’ysunmadi. Biroq, so’nggi yillarda ushbu yo’nalishda tub burilish sodir bo’ldi.

Davlat miqyosidagi qadamlar: 2026-yilning avgust oyida O’zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi tomonidan rasmiy e’lon berildi [6]. Unga ko’ra, Shashmaqomning *Mushkilot* bo’limiga kiruvchi 6 ta maqom tarkibidagi 37 ta asarni milliy cholg’ularda ijro etib, sun’iy intellekt modellarini o’qitish (data collection) uchun ma’lumotlar bazasini to’plash loyihasi boshlandi. Bu loyiha milliy musiqani raqamli asrda saqlab qolish va global platformalarga integratsiya qilish imkonini beradi. Shuningdek, musiqi ta’limida ham SI texnologiyalari o’quvchilarning salohiyatini oshirish, musiqiy eshitish qobiliyatini tahlil qilish va darslarni interaktiv shaklda o’tishga xizmat qilmoqda.

Musiqi yo’nalishi	Ijobiy ta’sirlari (Imkoniyatlar)	Salbiy ta’sirlari (Xavf-xatarlar)
Shashmaqom	Arxivlarni tiklash: Qadimiy, sifatsiz va shovqinli	Jonli ijro ruhining yo’qolishi: "Ustoz-shogird" an’anasi va qalb nolasining

	yozuvlarni restavratsiya qilish. Raqamlashtirish: Global miqyosda ommalashtirish va tahlil qilish. G’oyalarni vizuallashtirish: Ijodkorlar uchun yangi qoralamalar tayyorlash.	sun’iylashuvi. Qonuniyatlarning buzilishi: SI aruz vazni va maqom falsafasini matematik qolipga solib, tubdan o’zgartirishi xavfi.
Milliy Estrada	Tezkor aranjirovka: <i>Suno AI, Udio, Sona</i> kabi platformalarda bir necha soniyada kuy yaratish. Texnik qulaylik: Ovozni tozalash va miksing jarayonlarini avtomatlashtirish. Inlyuzivlik: Musiqiy ma’lumoti bo’lmagan, lekin g’oyasi bor ijodkorlarga imkon berish.	Haqiqiy mehnatning qadrsizlanishi: Oylab qilingan mehnatning bir necha soniyalik algoritimga aylanishi. Shablonlashuv: Kuylarning bir-biriga o’xshab qolishi. Etik va huquqiy muammolar: Botir Zokirov, Muhriddin Xoliqov kabi marhum san’atkorlar ovozi neyrotarmoqlar yordamida ruxsatsiz qayta tiklash va "yangi" qo’shiqlar yaratish.

XULOSA

Sun’iy intellekt - o’zbek milliy musiqasi va estradasini dunyoga tanitish, tarixiy merosni raqamli asrlar uchun saqlab qolishda quvvatli quroldir. Biroq, u faqat yordamchi texnik vosita bo’lib qolishi lozim. San’atning eng oliy mezonini — inson qalbi, jonli ijro ruhiyati va uning his-tuyg’ularidir. Sining salbiy oqibatlarini jilovlash uchun mualliflik huquqlarini himoya qilish va neyrotarmoqlardan foydalanishning etik normalarini belgilovchi qonunchilik bazasini yaratish bugungi kunning kechiktirib bo’lmaz vazifasidir.

ADABIYOTLAR RO’YXATI.

1. Пифагор и музыкальная гармония // Античная философия и наука. - М.: Наука, 1985. - С. 45-52.
2. Abu Ali ibn Sino. Tib qonunlari. II jild. - Toshkent: Xalq merosi, 1993. (*Shuningdek, Farobiyning "Kitab al-musiqi al-kabir" asari*).
3. Rajabov I. Maqomlar masalasiga doir. - Toshkent: Badiiy adabiyot nashriyoti, 1963.
4. O’zbekiston milliy estradasi tarixi va taraqqiyoti / Mas’ul muharrir: R. Qodirov. - Toshkent: O’zbekiston, 2018. - 120 b.
5. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 2-dekabrda "O’zbekiston xalq artisti Botir Zokirov tavalludining 85 yilligini keng nishonlash to’g’risida"gi PQ-4908-sonli qarori // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi (Lex.uz).
6. O’zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi rasmiy hisoboti. "Musiqiy meros va raqamli texnologiyalar loyihasi" (Avgust, 2026).